

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «ХУДОЖНІЙ ПРОСТІР» У МИСТЕЦТВІ

Постановка проблеми. Протягом усієї своєї історії людина прагнула пізнати світ, зрозуміти його, описати, визначити умови його еволюції та розвитку, охарактеризувати внутрішню основу світоустрою — все це безпосередньо пов'язане з поняттям простору. У цьому контексті породжувалося багато версій і гіпотез, але на сьогодні не достатньо повними є знання про простір та його властивості. Як вважають, перші уявлення про простір пов'язані з мистецтвом та міфологією давніх людей. У перших начерках, петрогліфах, що містили зображення різних знаків, тварин чи людей, формувалося відчуття відкритого, всеосяжного простору. Його структуризація, багаторівневий характер найбільше проявився у міфології, де перетиналися минуле, теперішнє і майбутнє з верхнім (небесним), земним і потойбічним. Ці рівні поєднувалися за допомогою «дерева життя». Уявні просторові моделі акумулювали мислення і пізнання древніх людей, а відтак розширювали їхні уявлення про простір і час.

У сучасній науковій картині світу питання природи, структури і суті простору є одним із актуальних. Ця категорія належить до фундаментальних у ряді точних наук й наук гуманітарного циклу, зокрема філософії, естетики, мистецтвознавства, літературознавства, лінгвістики, музикознавства, психології та ін. Відповідно до власного методу дослідження простору конкретними науками створене розмаїте тлумачення і розуміння цієї категорії. У філософії простір розуміється як об'єктивна умова і спосіб існування матерії; у фізиці — як форма існування матерії, що виявляється у вигляді просторових характеристик взаємного розташування тіл, їх координат, відстаней між ними, кутами напрямів і т. п.; у математиці — як логічно мислима форма або структура, що служить середовищем, в якому здійснюються інші форми, ті чи інші конструкції; в соціології — як суб'єкт-об'єктна взаємодія природи і суспільства, в психології як особливості людської свідомості і т. п. [1, с. 50]. Натомість учені гуманітарних наук (мистецтвознавства, літературознавства, музикознавства) зосереджують увагу на інших характеристиках простору, що не є реальним (фізичним), а породжений творчим актом і відображується у нашій свідомості, відповідно набуває ознак духовності. Здебільшого такий простір називають «художнім».

В історичній ретроспективі простір та його властивості вивчалися здебільшого філософами, фізиками, математиками, про що свідчить численна кількість праць. У ХХ столітті це питання постало у фокусі гуманітаріїв, особливо літературознавців, які розробили свої методи аналізу категорії означеної «хронотопом» (часо-простором). Натомість у мистецтвознавстві питання простору розглядалося лише у контексті будови композиції твору, поза увагою залишилася його художня, семантична, культурологічна складова, не були розроблені методи його аналізу з урахуванням інновацій у змісті та мові, а відтак конструктивної ідеї, майже не відчутний аналіз часу, що є невід'ємною характеристикою будь-якого образу у просторі. У зв'язку з цим не здійснено комплексного дослідження художнього простору у мистецтві, не обґрунтовано саме поняття «художній простір» відносно його застосування у творі чи видах мистецтва, у ньому загалом, що визначає актуальність роботи.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Поняття «художній простір», як вважає С. Кримський, почало формуватися у XVI ст. у час появи центральної лінійної перспективи

[2, с 106], хоч окремі аспекти його обговорювалися у філософії мистецтва мислителями античності Анаксагором та Демокритом. Початком теоретичного вивчення проблеми стало дослідження Г. Лессінга «Лаокон, або Про межі живопису і поезії» (1766) [3]. Особливо активним стало дослідження різних аспектів художнього простору у ХХ ст., одні учені давали узагальнену характеристику, інші апелювали до літературного рідше художнього твору. Сьогодні вже стали класичними концепції художнього простору П. Флоренського, М. Бахтіна, М. Лотмана, Д. Лихачова, В. Топорова, Б. Успенського. До розробки цієї проблеми зверталися В. Розанов, М. Хайдеггер, М. Мерло-Понти, Г. Башляр, В. Бичков, А. Габричевський, Б. Раушенбах, Л. Успенський, Р. Зобов, М. Каган, І. Нікітіна та ін. Застосування просторово-часових категорій у розгляді історичних пам'яток і творів мистецтва відображено у працях П. Флоренського, С. Булгакова і Е. Трубецького. Найбільш близько до розуміння художнього простору підійшов П. Флоренський, який висловив ідею його соціокультурної детермінації, надавши роль у ній і суб'єктивному вибору художника, зазначаючи, що геній часу розуміє і відчуває світ своїм способом, вибираючи той чи інший прийом образотворчості.

Ціль статті. Дослідити еволюцію поняття «художній простір» у мистецтві, взявши за основу формування уявлень про простір від найдавніших часів, а також його осмислення ученими філософських і природничих наук та праці художників-теоретиків, що сформували свою точку зору на це поняття у творі мистецтва.

Викладення основного матеріалу дослідження. Простір, як одна з основних категорій буття, є формою існування матерії, що характеризується протяжністю, місцем розташування предметів, їх співіснуванням у світовому континуумі. Простір, поряд з часом, являє собою об'єкт осмислення і пізнання людиною. Її просторово-часові уявлення змінювалися у процесі розвитку, впливаючи на формування картини світу. Тому в рамках існуючої в дану епоху наукової і культурної парадигми вирішувалася та чи інша проблема простору і часу, а сама їх модель залежала від конкретних цілей, вивчення явищ, творів або об'єктів. Наукові відкриття, що стосуються фізичної структури простору і простору-часу підготували ґрунт для відновлення досліджень простору у мистецтві. Як зазначають учені, існують різні типи простору: фізичний, абсолютний, відносний, геометричний, географічний, абстрактний, антропоцентричний, соціальний, міфологічний, культурний тощо. Для уточнення предмету дослідження учені запропонували розрізнити три види простору, що складають його сучасну типологію: реальний, концептуальний, перцептуальний [4]. У реальному існує фізичний світ, перцептуальний пов'язаний з нашими відчуттями, концептуальний — це умовний, застосовується для позначення специфічного типу співвідношення деяких концептів (мовного і ментального виразу).

Як зазначає Ю. Лотман: «Просторова картина світу багатозарова: вона включає в себе і міфологічний універсум, і наукове моделювання, і побутовий «здоровий глузд». При цьому у звичайної людини ці (і ряд інших) пласти утворюють гетерогенну суміш, яка функціонує як щось єдине. <...> На цей субстрат накладаються образи, створювані мистецтвом або більше поглибленими науковими уявленнями, а також перекодуванням просторових образів на мову інших моделей. У результаті створюється складний, що знаходиться в постійному русі, семіотичний механізм» [5, с. 296–297].

Аналізуючи мовну концептуалізацію категорії простору, <...> лінгвісти відзначають специфічний характер сприйняття та кодування просторових відносин в людській свідомості й у мові [6, с. 263]. Це обумовлено складністю його відображення у людській свідомості, сприйняттям і тлумаченням, що ґрунтується на наукових методах. Простір як універсальна категорія буття є одним з важливих чинників конструктивної ідеї художнього твору. Але для того щоб вирізнити структурні властивості простору як категорії від «простору художнього», необхідно розглянути еволюцію цих понять в контексті розвитку наукової думки, насамперед філософії, опираючись на визначних мислителів та їх точки зору, частково висвітлімо досягнення фізиків і математиків, психологів, лінгвістів для більш повного уявлення про цю кате-

горю, а також розглянемо напрацювання художників, мистецтвознавців, культурологів, щоб дати повну картину еволюції та формуванню поняття «художнього простору».

Уявлення про простір та його трактування як філософської категорії неодноразово змінювалося протягом розвитку науки, мислителями та ученими було запропоновано ряд ідей та теоретичних моделей. Першими заклали підвалини розуміння категорій простору і часу Гомер і Гесіод [7, с. 77]. Як вважав А. Лосев, «на світогляді, світосприйнятті і міфотворчості Гомера побудована вся античність» [8, с. 276]. Розвиток абстрактного, понятійного мислення зумовив диференціацію багатьох аспектів проблеми простору і часу, які первісно виступали в синкретизмі. Це породило багатоманіття концепцій простору, часу і руху, які вступили в гостру конкуренцію [7, с. 87]. Натурфілософи і античні філософії, для яких на першому місці стояла понятійна та естетична організація дійсності, «осмислюючи природу і сутність простору, як і часу, прагнули вирішити одну з найскладніших проблем у філософії — проблему континууму, оскільки час і простір у цьому контексті можна вважати або як сукупність деяких неподільних елементів (моментів часу, частин простору), або як нескінченно подільну величину» [9, с. 72]. У зв'язку з цим сформувалися два види інтерпретації категорій простору. У вченнях Левкіппа, Епікура, Демокріта все складається з матеріальних часток — атомів і порожнього простору. Останній вважав, що є порожнеча — час і вмістище — простір, які існують незалежно від матеріальних об'єктів, водночас є умовою існування і руху тіл. Сучасна методологія фізики означила цю концепцію як «субстанціональну», яку розвивав і І. Ньютон, впроваджуючи ідею абсолютного простору, описуючи його як ящик без стінок. Прихильниками іншої точки зору були Платон, Арістотель, Плотін: на їхню думку, простір існує об'єктивно, тому первинним був світ речових, тілесних предметів, їх рух і т. д., а він виявляється вторинним, але невіддільною від них формою їхнього буття. За Платоном простір («хора») є вмістище або проміжок, за Аристотелем — як місце. Цю концепцію окреслили як «реляційну», що характеризує простір і час як особливі відношення між об'єктами і процесами (за Лейбніцом). Арістотель розробив необхідний категоріальний і логічний апарат наукового дослідження та розвинув продуктивну концепцію простору і часу, яка органічно поєднала статичні, динамічні і циклічні рівні у структурі часу, а також субстанціональні і реляційні рівні у структурі простору [7, с. 119].

У Середні віки і Новий час явними були три шляхи розвитку концепцій простору, як і часу: філософський, геометричний (від Евкліда), в динаміці динаміки (Арістотель, Галілей, Декарт, Ньютон). У Середні віки було переглянуто певні космологічні і фізичні концепції Аристотеля, але сакралізовано геоцентричну модель світу К. Птолемея. Мислителі Відродження також здійснили ревізію аристотелівського учення про матерію, простір і час. Статична модель простору як системи природніх місць не відповідала основним світоглядним тенденціям цієї епохи, в якій приділяли більше уваги перспективі, динаміці тощо [7, с. 136]. Простір розумівся як об'єктивна реальність з властивою їй динамікою і рухом. Саме цю його сутність філософи прагнули ствердити за допомогою фізико-експериментальних доказів, хоча планомірно розвивали концепцію однорідного простору як необхідної умови існування і динаміки матерії. Зміна наукової картини світу відбулася з появою геліоцентричної системи світу, запропонованої Н. Коперником (1543). За його теорією світ став єдиним і неподільним, а простір — безмежним і нескінченим. Важливу роль у розвитку уявлень про простір зіграв сформульований Г. Галілеєм принцип відносності, який полягав у тому, що механічний рух відносний, а закони, які його визначають, абсолютні. Це вплинуло на сучасні методи осмислення простору.

Епоха Нового часу характеризується кардинальною перебудовою світогляду, ціннісних орієнтацій суспільства. Це пов'язано з активним розвитком наук — фізики, класичної механіки, математики, що призвели до змін у розумінні і трактуванні філософських категорій простору і часу, зокрема такими ученими, як Р. Декарт, Б. Спиноза, І. Барроу, І. Ньютон, Г. Лейбниц, Дж. Лок, Д. Юм, І. Кант, Г. Гегель та ін. Концепція абсолютного й відносного ти-

пів простору і часу І. Ньютона та принцип відносності Галілея були покладені в основу фізичної картини світу, що не змінювалася до кінця 19 століття. В ученні І. Ньютона абсолютний простір за своєю суттю завжди однаковий і нерухомий, він виступає не як протяжність, а як абстрактна умова існування і руху матеріальних об'єктів. Натомість простір відносний уособлював протяжність матеріальних об'єктів і виступав мірою абсолютного простору. Він також пропонував розрізняти істинний і позірний, математичний і буденний простір і час, чим дав підґрунтя для досліджень і роздумів у різних напрямках: матеріалістичному і ідеалістичному, що мають місце у точних і гуманітарних науках. У зв'язку з цим вперше розвиваються уявлення про простір і час у мистецтві. Реляціоністи також розглядали простір як протяжність тіл і заперечували порожній простір, ототожнюючи його з матерією. Одним з перших цю концепцію розвинув Р. Декарт, який вважав, що всі явища природи пояснюються механічною взаємодією елементарних матеріальних частинок. Він поставив знак рівності між матеріальністю і протяжністю, тому простір є безмежний, однорідний, не має пустоти і безкінечно подільний.

Просторово-часові уявлення Г. В. Лейбніца обумовлені його ученням про «Монадологію» (атоми, точки, монади) й вплинуло на характеристику простору, як відношення між тілами, що відрізнялися лише внутрішніми якостями і дією. За цим вченням монада є живим дзеркалом з внутрішньою дією, що відтворює Всесвіт з власної точки зору і аналогічно впорядкована. Аналізуючи теорію монад, Б. Рассел виявив у ній два нових типи простору: суб'єктивний і об'єктивний [10, с. 100–102]. Близьким до ідей Лейбніца був Г. Гегель, який вважав, що його попередники застосовували абстрактно-математичний підхід у осмисленні властивостей простору і часу, залишаючи поза увагою їх структуру. Натомість Гегель запропонував розуміти структуру простору і часу у якості внутрішніх елементів руху матерії, структура яких змінюється відповідно до мінливої природи самого руху [7, с. 167].

Водночас у науці формується нове уявлення про ці категорії: Д. Юм вважав, що простір і час сприймаються через свідомість людини, тому розглядав їх як форми упорядкування відчуттів. Дж. Берклі розвивав тезу про те, що «буття — це або те, що сприймається, або той, хто сприймає». Це було нове розуміння простору і часу, не лише як об'єктивно існуючих, а як феноменів людської свідомості. Даний підхід отримав свій розвиток у вченні Канта, який переосмислив теорії онтологічного і емпіричного розуміння простору й у книзі «Критика чистого розуму» виклав його сутність. Він вважав, що простір не є емпіричним поняттям, оскільки не виводиться із зовнішнього досвіду, який здійснюється завдяки уявленню про простір як про необхідну умову просторового розташування співіснуючих об'єктів (явищ) [7, с. 162]. Кант наголошував, що простір є необхідне апіорне уявлення, що лежить в основі усіх зовнішніх споглядань [11, с. 403–406]. По суті свій простір єдиний, всеохопний, а множинність просторів, як вважають, це лише його частини, які можна уявляти лише у ньому. Тому простір виступає як суб'єктивна і необхідна умова чуттєвості, як апіорна форма споглядання, що визначає його емпіричну реальність, лише застосовувану до світу явищ (феноменів) [7, с. 163]. У своєму вченні філософ синтезував певні аспекти субстанціональної і реляційної концепцій, але водночас у ньому функціонують ще два уявлення про простір і час, це чисті інтуїції або чисті форми інтуїції (чисті поняття). Проблема взаємозв'язку категорій і явищ, яку осмислював І. Кант, втілилася у вияві третьої, проміжної ланки — трансцендентальної схеми, що виступала у єдності інтелектуального і чуттєвого аспектів. Він зазначав, що застосування категорій до явищ стає можливим при посередництві трансцендентально-тимчасового визначення, яке, як схема розумових понять, опосередковує поведінку явищ під категорії [12, с. 221]. Його концепція простору, як апіорного поняття, означає, що людина сприймає світ лише через простір. Погляди І. Канта отримали розвиток у вченнях багатьох науковців кінця XVIII — першої половини XIX ст., але створена неевклідова геометрія М. Лобачевським та Б. Риманом заперечувала ньютонівське розуміння простору. Вони вважали, що простір може викривлятися поблизу масивних тіл.

У вченнях Лейбніца, Дж. Берклі, Д. Юма, І. Канта простежується тенденція до осмислення нефізичних форм простору і часу, яка знайшла свій розвиток у філософії та природознавстві ХХ століття. Науковий поступ у кін. ХІХ — поч. ХХ ст. призвів до появи некласичного природознавства та нового типу раціонального мислення. Змінилися наукові уявлення про матерію відповідно про поняття простору і часу. Важливий крок у розумінні його сутності пов'язаний зі створенням А. Ейнштейном (1905) спеціальної теорії відносності, що стала новою теорією фізичного простору і часу, де простір розглядався невід'ємно від часу, тобто як простір-час. В рамках теорії, заснованої на двох фундаментальних положеннях — про граничну швидкість світла і рівноправність інерційних систем відліку, учений розрізняв два поняття простору: перше — як властивість стану світу матеріальних предметів, друге — як ємність усіх матеріальних предметів. Його структура та метрика залежали від поля тяжіння, джерелом якого була рухома матерія. Тому у концепції А. Ейнштейна простір і час виступають як загальні форми координації матеріальних об'єктів і їх станів; це, звичайно, заперечувало самотійну сутність цих категорій, але підкреслювало їх єдність і взаємозв'язок. Поглиблене уявлення про простір дали дослідження у квантовій механіці. Відкриття А. Ейнштейна змінило традиційну картину світу, в якій простір, час і рух були взаємопов'язані — це позначилося на всіх вимірах життя людства, зокрема на розумінні часу-простору у мистецтві [13, с. 15].

Дані категорії як невід'ємні і нероздільні умови буття представлялися у цей період і філософами. Проблема простору привертала увагу представників «філософії життя» та екзистенціалізму. Зокрема, О. Шпенглер першим підкреслив важливість простору не тільки для життя людини, але і для всіх видів мистецтва. Він вважав, що «культурний розвиток суспільства пов'язаний з реалізацією тимчасового принципу, а перехід культури в стадію цивілізації замінюється на просторовий [14, с. 4]. Тому розглядав простір як прасимвол культури. Тема феномену життя почала сприйматися в іншому світлі досліджень Е. Гуссерля, який першим виділив простір існування «людського» і визначив його фундаментальний рівень — свідомість. Для М. Хайдегера буття людини занурене в «буття-у-світі» і від нього невіддільне. Він на категоріальному рівні відобразив сутнісний взаємозв'язок світу і людини, при цьому виділивши людське життя в радикально новий простір [15, с. 27]. М. Хайдеггер приділив увагу аналізу простору, розглядаючи, зокрема, роль просторових форм у мистецтві.

Філософська сентенція про те, що «простір, поряд з часом, є основним атрибутом матерії і основною формою буття» [16, с. 58] розкриває виключно абстрактне уявлення про простір світу, не пов'язане з безпосереднім сприйняттям реальності, що відбивається на чуттєвому рівні і співвідноситься з емпіричним почуттям простору [17]. Проаналізувавши думки філософів, природознавців, фізиків, математиків, у працях яких розглядалося поняття простору, можемо зафіксувати еволюцію його смислів від «абстрактного», «порожнього», «абсолютного», «відносного», що характеризують фізичний (реальний) простір, до нефізичних форм простору, що розвивалися у контексті буття людини — це «соціальний», «культурний», «суб'єктивний», «сакральний», «художній».

Представлені відомими мислителями та вченими концепції простору і часу дають уявлення про те, що кожна наука дотримується тієї чи іншої теоретичної моделі, близької до її предмету. Мистецтвознавство та культурологія розглядають ці категорії стосовно особливостей художньої картини світу, що вирізнялася на кожному з етапів розвитку людської цивілізації.

Поняття «простору» у мистецтві складне і багатогранне, оскільки відображає різні рівні художнього процесу. Разом з тим, у словниках відсутнє тлумачення терміну, і тому у науковій літературі зустрічаємо широко вживані сполучення слів «художній простір мистецтва», «художній простір твору», «картинний простір», «образний простір картини» і т. п., які часто мають різне лексичне навантаження, аніж змістовне, що призводить до плутанини в осмисленні предмету дослідження. Ці метаморфози пов'язані з недостатнім вивченням категорії простору у мистецтві, типології просторових форм, системі прийомів і засобів побудови зображення на площині, ролі простору у створенні і сприйнятті творів мистецтва тощо [18, с. 56]. У мис-

тецтві теоретизація поняття простору обумовлена еволюцією його геометричної побудови. Найбільш ґрунтовними у цьому плані є праці Б. Раушенбаха [19], М. Волкова [20], Б. Віппера [21], А. Мочалова [22], П. Флоренського [23], В. Фаворського [24], А. Якимовича [25].

Геометричні властивості простору Б. Раушенбах досліджував у контексті історичного розвитку живопису (Древнього Єгипту, середньовіччя, творчості П. Сезана). Цю задачу він вирішував за допомогою досягнень сучасної психології зорового сприйняття із застосуванням методів математичного аналізу, виділивши чотири основних типи просторової побудови. Розглядаючи простір як одну з композиційних задач живопису, М. Волков зазначає, що простір — це поле зіткнення фізичних і духовних сил, водночас це місце дії і суттєвий компонент самої дії, а також середовище, в якому можна побачити життя або його відвернений образ. Простір визначається характером співвідношення з площиною, складом площинних засобів, що застосовуються у синтезі «площина—простір» [20, с. 78]. Важливе значення у цьому процесі учений приділяв сприйняттю предмета, дійсності, оскільки вважав, що саме в особливостях сприйняття зображення містяться ключові питання кольорних гармоній, просторового рішення, композиції. Водночас зазначав, що побудова «образного простору» на картині ширше поняття «перспектива», оскільки відповідає природному ходу сприйняття художньої картини світу на різних етапах розвитку мистецтва. Розглядаючи особливості кожного з видів мистецтва, Б. Р. Віппер відзначає співвідношення з простором: «Якщо архітектура створює простір, а скульптура — тіла, то живопис з'єднує тіла з простором, фігури з предметами разом з усім їхнім оточенням, з тим світлом і повітрям, в якому вони живуть» [21, с. 7]. Досліджуючи мову живопису, А. Мочалов визначив, що головною ланкою у цій системі є просторова побудова образу. Він виявив принципові в історії мистецтва можливості інтерпретації простору на площині та головні форми його побудови, що по-різному втілюються у творіннях різних епох та культур. «Простороворозуміння», як його окреслив П. Флоренський, залягає в осерді світорозуміння, породженого різними системами думки. Він вважав простір і час символічними формами думки, художньої творчості, культури, що були осью темою книги «Анализ пространственности и времени в художественно-изобразительных произведениях» [24]. Просторово-часові начала у композиції живопису вивчав В. Фаворський, приділяючи увагу проблемам конструкції [25]. Як він відзначав, конструкція — це організація простору у часі через рух. Тому простір, на його погляд, володіє певною пластикою, хоча є умовним.

Організація простору була однією з основних задач образотворчого мистецтва впродовж усієї історії, але в різних його галузях та через різні способи вирішення цей процес змінювався, ускладнювався, водночас набував своїх специфічних ознак. Наприклад, простір скульптури — це простір, в якому знаходиться сам об'єкт, і простір замкнений об'ємами скульптурного тіла. Іншими словами, можна сказати, що фізичний простір взаємодіє з простором, твореним художником, але перший відповідає загальній системі координат (тривимірності), другий визначений місцем скульптурної форми, тому може мати різну конфігурацію, перервність, ритм, протяжність, кривизну. Таким чином, створюється простір, властивості якого розширюються під дією художнього мислення і художнього бачення митця, відтак окрім просторового виразу він має художні та естетичні ознаки. У зв'язку з цим можна сказати, що художній простір — це самостійна сутність, він не ототожнюється і не є похідною від реального (фізичного), оскільки пов'язаний з авторською картиною світу, відображеною у творі. Відтак художній простір не відмежований від історичних, культурних, метафоричних, філософських, релігійних ідеалів, а його розуміння у мистецтві безпосередньо пов'язане зі світовідчуттям і світорозумінням епохи, світоглядною системою та художнім мисленням митця.

Висновки. Отже, розглянувши праці учених природничих і гуманітарних наук, що торкаються питання природи простору, його художньої специфіки у мистецтві, можемо констатувати, що кожен з них привніс своє розуміння цього поняття, поглибивши і розширивши його сутність. Разом з тим варто зазначити, що у дослідженнях філософів ця проблема висвіт-

лювалася як категорія, натомість у мистецтвознавстві більше уваги приділялося його геометрії як складовій композиції, що не давало можливість оцінити внесок художника не лише як майстра, а й як мислителя, провідника сучасних йому тенденцій і запитів суспільства. Тому більш повним є означення художнього простору, що включає не лише особливості його геометрії, а й авторську картину світу художника, оскільки він є творцем цього простору.

Література

1. Селезнева Е. В. Пространство целей человеческой жизни [Текст] / Е. В. Селезнева // Мир психологии. — 2009. — № 1. — С. 50–55.
2. Кримський С. Б. Як змінювалися уявлення про простір і час [Текст] / С. Б. Кримський // Філософська і соціологічна думка. — 1989. — № 1. — С. 106.
3. Лессинг Г. Лаокон, или о границах живописи и поэзии [Текст] / Г. Лессинг. — М., 1957. — 519 с.
4. Потёмкин В. К., Симанов А. А. Пространство в структуре мира [Текст] / В. К. Потемкин, А. А. Симанов. — Новосибирск : Наука, 1990. — 174 с.
5. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек — текст — семиосфера — история [Текст] / Ю. М. Лотман. — М. : Языки русской культуры, 1996. — 464 с.
6. Гвоздева А. А. Языковая концептуализация категории пространства [Текст] / А. А. Гвоздева // Русская и сопоставительная филология: состояние и перспективы : Международная научная конференция, посвященная 200-летию Казанского университета (Казань, 4–6 октября 2004 г.) : Труды и материалы / Под общ. ред. К. Р. Галиуллина. — Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2004. — С. 263.
7. Ахундов М. Д. Пространство и время в античной философии [Текст] / М. Д. Ахундов // Концепции пространства и времени. Истоки, эволюция, перспективы. — М. : Наука, 1982. — 223 с.
8. Лосев А. История античной эстетики [Текст] : в 8 т. — М. : Искусство, 1975. — Т. 4 : Аристотель и поздняя классика. — 672 с.
9. Николок Е. А. Категории пространства-времени в изучении психологических феноменов [Текст] / Е. А. Николок // Вестник КРАУНЦ, гуманитарные науки. Психология. — 2013. — № 2 (22). — С. 71–77.
10. Рассел Б. Лейбниц [Текст] / Б. Рассел // История западной философии. Кн. II. — М. : Миф, 1993. — С. 98–113.
11. Кант И. О форме и принципах чувственно воспринимаемого и умопостигаемого мира [Текст] : в 6 т. / И. Кант — М., 1964. — Т. 1. — С. 381–426.
12. Кант И. Трансцендентальное истолкование понятия о пространстве [Текст] : в 6 т. / И. Кант — М.: Мысль, 1964. — Т. 3. — 799 с.
13. Зубавіна І. Генеза часових та просторових уявлень. Історіографічний дискурс [Текст] // Зубавіна І. Екранна культура: засоби моделювання художньої реальності (час і простір у кінематографі) / Ін-т проблем сучас. мистец. Акад. мистец. України. — К.: Інтертехнологія, 2006. — 272 с.
14. Матвѣцин А. А. Проблема множественности форм пространства и времени: логико-гносеологический анализ [Текст] : автореф. дис. ... канд. филос. наук. — М., 1999. — 16 с.
15. Базалук О. О. Екзистенціально-філософський аналіз феномену життя в західноєвропейській філософії кінця ХІХ — першої половини ХХ ст. [Текст] : автореф. дис... докт. філос. наук. — Дніпропетровськ, 2007. — 38 с.
16. Пространство и время [Текст] / под ред. М. А. Парнюка. — К. : Наук. думка, 1984. — 294 с.
17. Журавлева А. Пространство как эстетическая категория и форма чувственности [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://aesthetics-herzen.narod.ru/05_zhuravleva.html

18. Юр М. В. Трансформація простору у живописі початку і кінця ХХ століття [Текст] / Марина Юр // Художня культура. Актуальні проблеми : наук. вісник ; Ін-т проблем сучасн. мист-ва НАМ України. — К. : Хімджест, 2010. — Вип. 7. — С. 56–65.
19. Раушенбах Б. Пространственные построения в живописи : очерк основных методов [Текст] / Б. Раушенбах. — М. : Наука, 1980. — 288 с.
20. Волков Н. Композиция в живописи [Текст] / Н. Волков. — М. : Искусство, 1977. — 246 с.
21. Виппер Б. Введение в историческое изучение искусства [Текст] / Б. Виппер. — М. : Изобр. искусство, 1985. — 580 с.
22. Мочалов А. Пространство мира и пространство картины : очерки о языке живописи [Текст] / А. Мочалов. — М. : Сов. художник, 1983. — 376 с.
23. Флоренский П. А. Иконостас [Текст] / П. А. Флоренский. — СПб. : Мирфил, 1993.
24. Флоренский П. А. Анализ пространственности и времени в художественно-изобразительных произведениях [Текст] / П. А. Флоренский. — М. : Прогресс, 1993. — 321 с.
25. Фаворский В. Литературно-теоретическое наследие [Текст] / В. Фаворский. — М. : Сов. художник, 1988. — 588 с.
26. Якимович А. О построении пространства в современной картине [Текст] / А. Якимович // Пространство картины. — М. : Сов. художник, 1989. — 366 с.

Юр М. В. Еволюція поняття «художній простір» у мистецтві

Анотація. У статті розглядається еволюція поняття «простору» у працях учених природничих і гуманітарних наук, що стали основою для розуміння і формування його у мистецтві. Важливим у цьому процесі були дослідження філософів, які розглядали простір як категорію. Мистецтвознавці більше уваги приділяли його геометрії як складової композиції. Доведено, що більш повним є означення художнього простору, що включає не лише особливості його геометрії, а й авторську картину світу художника, оскільки він є творцем цього простору.

Ключові слова: художній простір, категорія простору, твір мистецтва, композиція, авторська картина художника.

Юр М. В. Эволюция понятия «художественное пространство» в искусстве

Аннотация. В статье рассматривается эволюция понятия «пространства» в трудах ученых естественных и гуманитарных наук, которые стали основой для понимания и формирования его в искусстве. Важным в этом процессе были исследования философов, которые рассматривали пространство как категорию. Искусствоведы больше внимания уделяли его геометрии как составляющей композиции. Доказано, что более полным является определение художественного пространства, включающее не только особенности его геометрии, но и авторскую картину мира художника, поскольку он является создателем этого пространства.

Ключевые слова: художественное пространство, категория пространства, произведение искусства, композиция, авторская картина художника.

Yur Maryna. The evolution of the concept of «artspace» in art

Summary. The article deals with evolution of the «space» concept in scholar researches of natural sciences and humanities, which became the basis for understanding and shaping it into art. The studies of philosophers have been important in this process, they regarded space as a category. Art critics focused more on its geometry as a component of the composition. It is proved that the definition of artspace is more complete, because it includes not only the features of its geometry, but also the author's view of the world by the artist, as he is the creator of this space.

Keywords: art space, the category of space, an art work, the composition, the author's picture of the artist.